

Катерина Глодя

ШЕВЧЕНКО І МИ (КОБЗАР В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СЕРГІЯ КУШНІРЕНКА)

Проаналізовано публіцистику Сергія Кушніренка, зокрема статтю “Шевченко й ми. (Думки і зауваги до характеристики)”. Визначено специфіку трактування постаті й творчості Тараса Шевченка.

Ключові слова: стаття, Сергій Кушніренко, “Празька школа”, західне шевченкознавство, творчість Тараса Шевченка.

Розкриттю теми “Шевченко і ми”, одному з багатьох аспектів шевченкознавчого пошуку, присвячена стаття Сергія Кушніренка, яка засвідчила актуальність його творів. Більшість з них була опублікована у міжвоєнний період, здебільшого у Львові, але залишилася мало вивченою у зв'язку зі складною, характерною для багатьох українських літераторів, у тому числі представників “Празької школи”, життєвою і творчою долею. Адаже невблаганний перебіг історичних подій – Другої світової війни та “реалії” радянського способу життя – змусили Сергія Кушніренка на довгі роки, аж до самої смерті, відійти від активної публічної творчої діяльності. Та все ж опублікована у 1938 році, напередодні 125-річного ювілею від дня народження Тараса Шевченка, у “Віснику” Дмитра Донцова стаття під назвою “Шевченко й ми. (Думки і зауваги до характеристики)” заслуговує на особливу увагу та дослідження у зв'язку з тим, що відкриває новий ракурс осягання творчості Кобзаря в інтерпретації Сергія Кушніренка. Оскільки серед тих, хто досліджував творчість Шевченка, “найточніші міркування про нього висловлювали «не чисті» науковці, а творці з художнім даром, яким Шевченко уявлявся не смертною людиною, а як образ, символ, метафора” [1, с. 80]. Пильна увага Сергія Кушніренка до постаті Тараса Шевченка зумовлена, вочевидь, тим, що “у переломні кризові епохи народи найгостріше почувають потребу у відповіді на питання – куди йдемо і кому завдячуємо... А відповіді на них спроможні лише генії, подібні до Шевченка” [2, с. 54].

Актуальність теми дослідження полягає у зверненні до літературно-публіцистичної спадщини Сергія Кушніренка, зокрема, в її шевченкознавчому аспекті. Кушніренко розглядає одну з майже нерозв'язаних проблем рецептивної сфери щодо Шевченка: яким його справді треба знати. Автор статті акцентує: “...Нас цікавить тепер побіч геніальності поета, його індивідуальність, його характер, що має в собі стільки непересічних прикмет, гідних наслідування” [3, с. 352]. Хоча й шевченкознавство належить до царин, належно освоєних дослідниками, професор Михайло Наєнко наголошує, “коли заходить мова про Шевченка й історію, Шевченка та філософію, Шевченка та міфологію, Шевченка та психологію, його естетику – виникає більше запитань, ніж відповідей, більше незгод між дослідниками, ніж консенсусу” [2, с. 54].

Для того щоб глибше зрозуміти, чому саме Сергій Кушніренко звернувся до життя та творчості Тараса Шевченка, варто згадати його біографію.

Сергій Кушніренко (1913–1984) – найзагадковіший український письменник ХХ століття [4], людина, яка пододала рамки життя і витримала удари долі. Він змусив усіх – і ворогів, і друзів – повірити у свою смерть. А сам залишився в Україні, не зраджуючи своїх переконань, не емігрував, жив у непростий час [5, с. 5].

Ще донедавна про письменника Сергія Кушніренка практично ніхто нічого не знав, тож інформацію доводилося збирати буквально по крихтах. Адаже життєві обставини носили Сергія Кушніренка по світу: Центральна Україна – Польща – післявоєнна Західна Україна... У біографії поета чітко вирізняється п'ять життєвих періодів: перший – сирітське дитинство, яке пройшло у Житомирі та на Вінниччині (1913–1928); другий – учнівство (Острог, Рівне) та студентська (Варшава) юність (1928–1939); третій – під німцями. Біженець у селі Калинка Володавського повіту Люблінського воєводства, вчитель у Володаві, учасник похідної групи (бандерівців) на Київ (1939–1941); четвертий – холмський. Після одруження проживає в селі Сверців Холмського повіту Люблінського воєводства (1942–1946); п'ятий – рівненський. Депортація сім'ї до СРСР у Рівненську область (21 червня 1946 р.). Помер 5 грудня 1984 року в с. Хотинь Рівненського району.

Його товариш Олег Штуль згадував, що “Кушніренко був сиротою з Поділля, якого чудом вирвала з СРСР тітка на західну Волинь” [6, с. 198]. Так у 1928 році доля Сергія Кушніренка тісно пов'язалася з Рівненщиною. Його забрала до себе в Острог мати-на сестра Анна Костянтинівна Іванова (дівоче прізвище Боровська). Поетичні здібності Сергія Кушніренка проявилися доволі рано, в одному з віршів він писав: “Я від трьох літ

поет". З вересня 1933 р. по червень 1935 р., навчаючись у VI–VIII класах Рівненської української гімназії Федора Пекарського, подружився з Нілом Хасевичем, разом творили учнівський часопис "Ватра". 1938 року Ніл Хасевич навіть проілюстрував першу Сергієву поетичну збірку "Пружись" [7]. З 1935 року Сергій Кушніренко – студент відділу гуманістики Варшавського університету, а також член Української студентської громади, який друкувався (близько сотні публікацій упродовж 1930-х – на початку 1940-х рр.) в українських періодичних виданнях Львова (зокрема "Віснику", "Назустріч", "Напередодні", "Обрії", "Наші дні") та Кракова ("Досвітні вогні", "Краківські вісті"). Він був людиною доволі ерудованою та освіченою, знав кілька іноземних мов: польську, французьку, німецьку, латину та давньогрецьку, вільно говорив французькою і німецькою. Його листи пересипані крилатими фразами, згадками про прочитані книги. Мав хист до малювання і музики, грав на акордеоні й піаніно. Його високо цінували такі відомі сучасники, як Олена Теліга, Дмитро Донцов, Олег Штуль, Євген Маланюк, Іван Коровицький, Ксенія Світлик, Дарія Беч та інші. Кушніренко входив до вузького кола молодих друзів Олени Теліги (1906–1942 рр.) – відомої уже тоді поетеси, публіцистки, громадської діячки, присвятив їй вірш "Психопортрет" (1936 р.). Олена Теліга в листі писала: "яка це горда, шляхетна і вперта вдача! І до того – талановитий на рідкість..." – так поетичний хист двадцятирічного поета, одного із яскравих представників тогочасної молодшої поезії, оцінила його подруга в той історичний період, коли кожне щире висловлювання набувало ваги вчинку. Понад те, Олена Теліга вважала, що "буде з нього, здається, тип людини, що ми так мало маємо: яка вміє єднати слово з ділом" [6, с. 196] та ставила Кушніренка поряд з Ольжичем, наголошуючи, що обох цих поетів "понад усе інше валять ці листки нової історії, що ми ще маємо написати" [8, с. 105].

Його товариш Іван Коровицький у статті про студентську Варшаву, опублікованій у журналі "Сучасність" 1982 року (в той час, коли Кушніренко ще жив у селі Хотинь на Рівненщині), згадував про поета: "Своє життя, сповнене нестачі і небезпек, сприймав з гумором і загинув десь на Підляшші, либонь у 1944 році". Донедавна, згідно з офіційними даними, поета вважали загиблим у роки війни. Так, Олег Штуль, посилаючись на розповідь Івана Мітринги, писав, що Сергій Кушніренко "з початком війни Німеччини проти СРСР вирушив в Україну з похідною групою (бандерівців). Їхня група доїхала до Василькова й там «група Мітринги», «не погоджуючись із лінією свого проводу, повернулася на Захід, а С. Кушніренко залишився. Від того часу доля його невідома» [6, с. 358]. Трагічна доля української інтелігенції, зокрема Олени Теліги, тоді у Києві його обминула. Він вижив, переможний наступ радянських військ зустрів у Польщі. Кушніренко добре розумів, яка небезпека чекає на нього на радянській території, якщо стане відомим його минуле, зв'язки з українськими націоналістами та і його вірші, пронизані духом націоналізму, ідеєю боротьби за самостійну Україну. З метою конспірації, вболіваючи за долю своєї родини, він поміняв документи, знищивши паспорт, перервав усі взаємини з колишніми знайомими, спалив усі світлини, листи і навіть власну збірку віршів. У документах зазначав, що народився 27 жовтня 1912 року (насправді 7 листопада 1913 року) і вказував, що освіта у нього п'ять класів. Так, "замаскувавшись" під людину з неповною середньою освітою, працював рахівником у колгоспі, згодом тривалий час завідував сільським магазином, потім працював обпалювальником цегли на цегельному заводі № 3 Рівненського комбінату будматеріалів, де й трудився до пенсії. Купив хату в селі Хотинь біля Рівного, де жив до кінця своїх днів. Через шістьнадцять років після смерті Сергія Кушніренка його донька Ірина та онука Світлана виявили на горіщі у старій коробці рукописи, які нині є у приватному архіві родини, – це щоденник та зошити з віршами.

Вагома за змістом і цікава формою творчість Сергія Кушніренка ввібрала провідні політичні, культурологічні, філософські ідеї, які породжував європейський інтелект. А сам Сергій Кушніренко є яскравим представником "Празької школи" поетів в українській літературі – феномену, який не має аналогів у світовій літературі ХХ століття [9, с. 13]. Назва "Празька школа" об'єднала самотніх і близьких за світоглядом поетів, які географічно проживали не лише у Празі, а й у Варшаві, Львові та інших містах Європи. Автор опублікованої у "Краківських вістях" за 18-19 січня 1942 року статті "Буревістя в українській поезії", аналізуючи творчість групи поетів зазначеного ним напрямку, поміж жінок виокремлює Наталю Лівичку-Холодну, Олену Телігу та Оксану Лятуринську, а поміж чоловіків – Євгена Маланюка, Олега Ольжича, Леоніда Мосендза, Юрія Клена, Володимира Янева і Миколу Чирського – і пише: "Сергій Кушніренко замикає цю плеяду поетів. Його тематика – визвольна, переживання безпосереднє і щире. Поет має поважні здібності і добре опановує форму" [10, с. 3]. Як відомо, терміном "квадрига Вісника" Юрій Клен "охрестив" групу поетів, які друкували свої твори у "Віснику": Євгена Маланюка, Леоніда Мосендза, Олену Телігу, Олега Ольжича. Дмитро Донцов висловлює думку, що "До цієї квадриги треба було б додати й самого Клена (Бургардта), О. Стефановича. Належать сюди і С. Кушніренко, і С. Левченко" [11, с. 589]. Зауважимо, що то була б уже не "квадрига", оскільки кількість представників перевищувала б четвірку, а квадрига – це колісниця, запряжена четвіркою коней.

Закономірно, що увага до поетичного слова, яке спроможне окреслити сповнене колізій буття, зростає й загострюється саме в часи великих історичних змін. Так уже склалося, що українська поезія в особах її талановитих творців, які вписали не один рядок у молитовник

людства, який називається Літературою, є яскравим віддзеркаленням суспільних процесів. І як справедливо зазначила відомий критик і літературознавець Михайлина Коцюбинська: “Все свідоме життя української нації – майже суцільна опозиція, тихий або голосний опір тискові й нівеляції... Тому й опір переходить із суспільного поля на території душі окремої людини” [12].

Таким чином, зважаючи на передумови та контекст тогочасних подій, інтерес молодого літератора Сергія Кушніренка до життя та творчості Великого Кобзаря мав не лише художні, а радше, соціальні мотиви.

Праця Кушніренка, на нашу думку, належить до витоків сучасної моделі західного шевченкознавства, яка, як загальновідомо, виступала альтернативою до радянської моделі. Адже у тогочасному Радянському Союзі, за визначенням Григорія Клочка, творчість Тараса Шевченка “була об’єктом багаторічної фальсифікації” [13, с. 35]. Як зауважує у статті Сергій Кушніренко, “на Україні, навіть за царату, Шевченко не міг бути скреслений з літератури, зате ж його відповідно цензуровано. Те саме тепер зробили Совети” [3, с. 350]. Автор вважає, що “старша генерація советських українців знає ціну Шевченкові, а молода – його бунтарство відцифрує по-своєму”. І наводить “...автентичний приклад, як молодь приймала большевицького Кобзаря. В одній з «трудоих» шкіл в розмові про Шевченка 14-літний учень встає і кидає у вічі учителеві:

— Шевченка вкрали!

— Як? – обурюється вчитель. Що се таке? А ну повтори!

— Радянська влада Шевченка вкрала, – відповідає хлопець і вибігає з класу” [3, с. 350].

Кушніренко обурює, як Тараса Шевченка за часів Радянського Союзу використовували в руслі комуністичної пропаганди: “Якими облудними мусять бути для таких юнаків ті оповідання по читанках, де не без гумору малюється, як то Тарас Григорович прийшов чудом з того світа, походив по Україні, оглянув соціалістичне будівництво і завмер з дива: чи се не сон? Ні, “не сон, не казка – а комуністичний рай” [3, с. 351].

Аналізуючи зразки “новітнього патріотизму” у віршах “найбільшого в сталінській сатрапії поета” Владіміра Маяковського, Кушніренко зауважує, “...щоб підтягнути і Шевченка під сю «генеральну лінію», поставити «бок-о-бок» з тим, що він ненавидів, «українізатори» видають нові книжки, перевидають старі, плюгавлять найбільші цінності нашого пантеону, вкладаючи в уста найбільшого борця за націю нісенітниця: «не сон, не казка – комуністичний рай». Так має думати людина, що протягом цілого свого існування ненавиділа все московське, людина, що пройшла тверду школу життя і не вгнулася ані на одному коліні свого шляху!” [3, с. 352].

“Червоний Шевченко” від самого початку мав загальнорадянський характер, що визначилося кількома чинниками як кон’юнктурного, так і культурного походження. На цьому в дослідженні “Духовний батько нації (Тарас Шевченко)” наголошує Олександр Гриценко:

– по-перше, він віддавна сприймався неукраїнцями в Росії як частина “общерусской” лівої культурно-політичної традиції; він писав як по-українськи, так і по-російськи, лаая російського царя, панів, попів так гостро й дошкульно, як мало хто з “великоруських” літераторів;

– по-друге, він був генієм, та ще й ідеального – кріпацького – “соціального походження”, тож як найкраще надавався до ілюстрування лєнінських схем “двох культур в кожній культурі”;

– по-третє, включення українця й селянина до всесоюзного червоного “іконостаса” зміцнювало позиції режиму як серед українських “лівих”, так і серед інтелігентів селянського походження;

– нарешті, важливий тактичний фактор – оскільки Шевченко не мав раціональної, логічно побудованої політичної чи філософської “програми”, то його нескладно було шляхом всляких цитатних препарацій та інтерпетацій приписати до будь-якої ідеології чи політичної течії (що на той час і продемонстрували практично всі українські суспільні течії) [14, с. 154].

Проте, крім ідеологічного забезпечення нового, “червоного культу”, розгорнулося й забезпечення матеріальне – творилася ціла інфраструктура “радянського Шевченка”.

У 30-ті роки ХХ ст. поживавився процес творення інфраструктури нового культу – масовий випуск пропагандистських брошур, найменування вулиць, колгоспів, пароплавів, встановлення пам’ятників... Перший великий пам’ятник Шевченкові – в Харкові – встановлено лише 1935 року, коли столицю вже

перенесли до Києва. Потім у ході вшанувань та розбудові культу на три роки настала пауза, спричинена майже повним винищенням вищої партноменклатури УРСР. Але 1938 року про Кобзаря згадали – наближався ювілей. Постанова ЦВК УРСР від 05.07.1938 року “Про заснування комітету по проведенню 125-річного ювілею з дня народження Т. Г. Шевченка” звучала значно скромніше за свою попередницю 1921 року: “...1. Організувати Комітет по проведенню 125-річного ювілею... в такому складі: голова – Корнійчук О. Є., заступник – акад. Тичина П. Г... 2. Доручити Комітету... намітити заходи для увічнення пам’яті Т. Г. Шевченка і широкої популяризації його творчості... 3. Вироблені Комітетом заходи внести для затвердження...” [14, с. 125].

Оглядаючи розвиток радянського шевченкознавства, Соломія Павличко підкреслює, що у 1937 році, за аналогією з Пушкіним, якого того самого року визначили основоположником реалізму в російській літературі, Шевченко став основоположником реалізму в літературі українській. Остаточо закріпилася ідея про еволюцію поета від романтизму

до реалізму. Раніше її обстоював Сергій Єфремов, тепер на Єфремова вже, звичайно, не посилалися. В теорії, що не віджила остаточно до наших днів, романтизм сприймався як щось вторинне щодо реалізму. У рамках нашої культури романтизм пов'язувався з “поміщицькою”, а реалізм – з пролетарською чи народною літературою. Крім того, передбачалося, що як реаліст Шевченко мав бути атеїстом або матеріалістом, або хоча б стихійним матеріалістом. На останньому зробив особливий наголос Олександр Корнійчук на VI пленумі Спілки письменників СРСР у 1939 році. Очевидно, ця “діалектична” формула мала засвідчити перемогу нашої науки над вульгарним соціологізмом, про яку так само відрепортував пленум [15, с. 364].

Цілком слушно Богдан Стебельський, який у 1975–1994 роках очолював Наукове товариство ім. Т. Шевченка в Канаді, входив до складу Головної (світової) ради Наукового товариства ім. Т. Шевченка, зауважував, що “Творчість Шевченка, його біографія і документи говорять самі за себе, але література, що займається світоглядом Шевченка чи інтерпретацією його творчості, не є однозгідною не лише через індивідуальні опінії авторів, але через намагання показати Шевченка і його творчість крізь призму імперських інтересів та політики «дружби народів» до злиття націй. Такий профальшований Шевченко з'являється не лише в «Збірниках праць Шевченківських конференцій», але й в окремих монографічних виданнях, а найбільше вже у літературних творах: в поезії, в оповіданнях, в романах і в драматичних творах. Цю імперську московську тенденцію виконують найчастіше духовно зросійщені українські письменники, що займаються «шевченкознавством». Вони мусять доводити, що Шевченко був матеріалістом, атеїстом, реалістом, що любив Росію, цілий російський нарід. Ненавидів тільки царя. Був учнем Чернишевського, Добролюбова і Пушкіна, а навіть і Белінського, який радив Шевченкові писати російською мовою, бо українська мова не надається для літератури, а коли заслали Шевченка на каторгу, заявив, що він його теж засудив би на таку кару. Офіційно проголошують, що Шевченко – це борець за соціальні права і волю кріпосних селян, а його творчість народня, як у Некрасова. Для вільних і нескорених українців Шевченко цілком інший” [16, с. 9].

Замислюючись над причиною витворення культу Поета, у статті “Наближення до іманентного прочитання естетичних концепцій Шевченка” професор Юрій Ковалів доходить до висновку, що це було своєрідною “захисною реакцією українства” [17, с. 89] на “українофобську політику Росії” [17, с. 88], хоч зауважує епатажні спроби десакаралізації митця в М. Драгоманова і М. Семенка. Ці анти тези у ставленні до Шевченка, на думку Коваліва, покликають нові покоління шевченкознавців заглиблюватися у вивчення творчості Шевченка як “самототожне явище”, поза “накладанням на неї сторонніх, часто ідеологічних матриць, при конкретному користуванні адекватними методологічними ключами” [17, с. 90].

Ці вимоги виявилися не лише актуальними, а й відповідними західному шевченкознавству, яке, як і радянська модель, розпочало формуватися у той самий історичний період. У 1934 році вийшла книжка Степана Смаль-Стоцького “Т. Шевченко. Інтерпретації”, трохи пізніше – твори поета під редакцією Павла Зайцева; у 1939 році мала вийти, однак вийшла тільки в 1955 р., його ж біографія Шевченка.

На думку Соломії Павличко, “біля витоків сучасного західного шевченкознавства лежали статті Дмитра Чижевського і симпозіум 1961 року. Його наступні етапи – монографія Юрія Луцького «Між Гоголем та Шевченком. Полюси літературної України, 1798–1847» (1971), збірник статей «Шевченко і критика» (1981) під редакцією Юрія Луцького і монографія Григорія Грабовича «Поет як міфотворець. Дослідження семантики символів у Тараса Шевченка (1982)» [18, с. 339]. Також варти уваги, якщо не просто епохальними, у шевченкознавчих дослідженнях вважаються збірники, випущені Науковим товариством імені Тараса Шевченка. На сьогодні дослідження Івана Дзюби “Тарас Шевченко. Життя і творчість” – це, по суті, єдиний комплексний синкретичний підхід до великого поета в поліфункціональності філософських, історичних, релігійних, моральних, естетичних аспектів його творів [19].

Серед виданого того часу на Заході були такі досить об'єктивні видання, як “Literature politics in the Soviet Ukraine, 1918–1934” Григорія Луківа 1956 року, збірник, виданий в Америці у 1960 році, “Europe’s freedom fighter Taras Shevchenko, 1814–1861: a documentary biography of Ukraine’s poet laureate and national hero” чи “Internationalism or Russification? : A study in the Soviet nationalities problem” Івана Дзюби, друге видання якого побачило світ у Лондоні в 1970 році та “Between Gogol and Shevchenko: polarity in the literary Ukraine: 1798–1847” того ж Григорія Луківа (1971), не говорячи вже про переклад історії української літератури Дмитра Чижевського англійською мовою, здійснений у 1975 році в Америці.

У розвідці “Шевченко і «Квадрига Вісника» Львівського” [20, с. 41] Дмитро Донцов наголошує на співзвучності ідей Кобзаря та чільних поетів “Празької школи”. Ім'я Тараса Шевченка часто фігурує у статтях і відозвах, літературознавчих студіях і доповідях Олега Ольжича (“Український націоналізм”, “Героїзм в українській усній словесності”, “У святвечір” (“Різдвяна відозва ОУН на землях”), “Українська культура”, “В авангарді героїчної доби. До проблеми націоналістичної культури”, “Українська історична свідомість”, “Націоналістична культура”), Юрія Клена (“Великий український поет, кобзар Тарас Шевченко, 1814–1861”), Олени Теліги (“Сила через радість”, “Партачі життя. До пробле-

ми цивільної відваги”), автора рецензії на першу Кушніренкову збірку “Пружін” Євгена Маланюка (“Ранній Шевченко”, “Три літа”, “Репліка”, “До справжнього Шевченка”, “Шевченко – живий”, “Шевченкові метаморфози”, “Шевченко в житті”, “До Шевченкових роковин”, “Шевченко і Росія. До проблеми перекладу”, “Т. Г. Шевченко. Кобзарь. Избранные стихотворения в переводе Ф. Сологуба”). На думку Євгена Маланюка, нації необхідно дати справжнього, неспотвореного Шевченка, бо: “Єдиним ліком, єдиним рятунком проти всіх, Хвильовим так гостро окреслених національних хвороб наших, є саме вогняна, вулканічна, страшна в своїм національним демонізмі поезія Шевченка – і до цього часу – тільки вона одна й ніяка інша!” [21, с. 53].

Дмитра Донцова хвилює питання, “у чому полягає трагедія української історії та літератури”. Відповідь, як стверджує літературознавець Сергій Квіт, така: “У невмінні добачити силу натури героя, її пристрастність та індивідуалізм... Герой творить дійсність, долає перешкоди і перемагає, а не стає рабом обставин” [22, с. 15].

Літературознавець Петро Іванишин зазначає, що, мабуть, першою шевченкознавчою монографією, де органічно поєдналися інкультурована християнська ідея та ідея нації в межах націоналістично-христологічного дискурсу, є монографія українського мислителя, редактора львівського “Вісника”, де було вперше опубліковано статтю Сергія Кушніренка, Дмитра Донцова “Незримі скрижалі Кобзаря”, видана у Торонто в 1961 році [23]. “Майже впродовж цілого життя Донцов звертався до спадщини і постаті Тараса Шевченка: вглиблювався у її ідейні струмені, переосмислював значення, розширював параметри інтерпретацій. У підсумку він створив власну концепцію трактування творчості Кобзаря, пройняту філософськими ідеями ірраціоналізму, інтуїзму. Власне, виквітотом цієї концепції можна вважати книгу «Незримі скрижалі Кобзаря»” [24, с. 266]. Петро Іванишин у передмові до книги висловлює сподівання, що монографія займе не лише гідне місце у низці перевиданих праць минулого – О. Кониського, С. Балея, С. Смаль-Стоцького, Б. Лепкого, П. Зайцева, Ю. Луцького та ін., – її значення також серед тих праць, що здатні стимулювати наукові дискусії, несподівано висвітлювати усталене, загалом, формувати новітнє обличчя української шевченкології: М. Коцюбинської, І. Дзюби, В. Пахаренка, Г. Клочка, Вал. Шевчука, Н. Слухай, Ю. Барабаша та ін. [24, с. 266].

Ще одним яскравим прикладом рецепції творчості Шевченка в публіцистичній спадщині є стаття Уласа Самчука “Шевченко”, опублікована в газеті “Волинь” у березні 1942 року. “Боротьба, самооборона, свідомий чин – у цьому для Самчука суть Шевченкових заповітів. Поет великий у пам’яті нащадків не тим, що оспівав знедолених земляків своїх, а тим, що накреслив програму порятунку нації. Своім власним життям втілюючи цей шлях, він запропонував його як єдиний і безальтернативний для всіх українців: “Борітеся – поборете!..” І Самчук мав мужність наголосити на цьому духовному заповіті Кобзаря у підцензурній газеті за екстремальних умов воєнної пори, у столиці рейхскомісаріату України” [25, с. 10]. Професор Ярослав Поліщук у дослідженні “В орбіті Кобзаревого слова” зазначає: “Як бачимо, рядки Самчукової статті про Шевченка, незважаючи на віддаленість у часі, будять у сучасного читача живу думку. У них закладовані такі ідейні струмені, які здатні будити найактивніший відгук у душі українця й тепер, – вважає дослідник. – Тому статтю Уласа Самчука «Шевченко» можемо з повним правом долучити до кращих публіцистичних творів на цю тему в українській літературі, можемо впевнено поставити в ряд зі статтями Сергія Єфремова, Дмитра Донцова, Євгена Маланюка, які свого часу справили величезний вплив на свідомість нашого українського читача” [25, с. 14].

Отже, будь-яке концептуальне осмислення (переосмислення) самої парадигми української культури майже неминуче розпочинається з “нового тлумачення” ролі й значення Шевченка. Куліш та Костомаров, Франк та Драгоманов, Євшан та Єфремов, Коряк та Річицький, Хвильовий та Семенко, Донцов та Маланюк, а в пізніші часи – Драч і Сверстюк, Дзюба і Грабович, і ще чимало відомих імен – усі в своїх ідеологічних та культурологічних побудовах неодмінно “бралися за Шевченка”, за “нове прочитання” його творчості, біографії, світогляду [14, с. 164]. Література потребує перечитання на кожному новому історичному етапі. Інакше література як мистецтво слова ризикує стати Великим Німим, мовчазним тягарем накопичених смислів, які не розгортаються в часі й не за-

безпечують трансмісії ідей і досвіду між поколіннями та історичними періодами... В цьому сенсі українська література і постать самого Шевченка перебувають у специфічній ситуації непрочитання – історичного, філософського, естетичного. Це феномен, аналогів якому тяжко знайти у Європі. Практично українська культура загалом не пережила жодного періоду, який би дозволяв критичне перечитання культури та творчості окремих її представників в умовах академічного “спокою”, артикульованого контексту без нав’язаних ззовні ідеологічних схем. Ідеологія завжди слугувала зловісним тлом для будь-якого аналітичного дискурсу. Спершу була ідеологія імперська, потім радянська, далі знову – нині, по суті, неорадянська. А альтернативний до цих моделей дискурс, який дав собі назву постмодерного, теж витворив сітку власних ідеологем, нехай і з протилежним знаком. Лише повертаючи українську літературу в природні для неї європейські координати, можемо відтворити реальні змісти цієї літератури у багатогранності її внутрішніх переплетінь з інтелектуальними контекстами Європи [26].

У переддень відзначення 125-річного ювілею від дня народження Тараса Шевченка, осмислюючи геніальну постать Кобзаря, Сергій Кушніренко вміло розставляє акценти, говорить про те, чим цікавий поет у даний момент, формуєчи інтерес до нього через зацікавленість його впливом: “Блискучі зриви і небуденні факти в історії народів завжди в’яжуться з індивідуальностями геніальних одиниць. Кожна видатна подія, кожна революційна течія була колись зародком у голові одної людини, що трагічно передиралася крізь праліси перешкод і була живим втіленням героїзму. Наша новітня ера також розпочинається появленням духового велетня. Я говорю про Шевченка” [3, с. 350]. Він називає Шевченка також “найбільшим борцем за націю”, джентльменом, “який відрізняє добродійства від переконань і якому власні переконання не стають на перешкоді чисельних знайомств з найвидатнішими людьми тодішнього століття”, людиною “європейського формату, з широким інтелектуалізмом, непохитною волею і непересічними естетичними поглядами. Знаємо врешті про його взірцеву точність, прив’язання до чистоти і вроджену сумлінність...” [3, с. 352]. Кушніренко подає психологічну характеристику Кобзаря, зазначаючи, що “і на засланні Шевченко оказався життєздатним; і тут він живе повним розгоном, не зламаний, не покаєний”. Також зазначає: “знаємо також про оптимізм Шевченка, про його гумор і всесторонні зацікавлення”. Водночас захоплюється силою духу поета: “Шевченко вдержався на всіх відтинках життя і на засланні, в титанічних муках Лякоона, і в приватному житті на волі, і в мистецтві, і в літературі залишився при своїх поглядах. Не дармо один з тодішніх критиків висловився про нього, що се божество, яке живе на своїй власній планеті” [3, с. 353].

Численними прикладами Кушніренко підтверджує тезу, що “Шевченко не тільки був свідомий своєї великої місії, а фактично вірив у нову Україну з «лицарством», без крихти рабської психіки. Вірив у велику реставрацію українського духа, в неймовірну реформу, для переведення якої потрібно сильних людей” [3, с. 353].

Сергій Кушніренко наголошує на літературних симпатіях Шевченка до таких сильних духом статей, як Віклеф, Гус, Лютер: “Сі люди також вибрали обух, а не повільну пилку, бо вони також були покликані, а не вибрані. Вони також виростили з воюючих противенств і йшли крізь життя, мов крізь праліс” [3, с. 354].

Вповні зрозумілою творчість Шевченка стане тоді, коли поглянемо на неї під кутом власного поетового життя. Автор закликає вивчати біографію генія: “Загляньмо в життєпис Шевченка: скільки тут противенств, перешкод, як трудно приходилось йому здобувати кожен крихту життя! А все ж таки він залишився сам собою.

Від церковної школи у Кирилівці до дяка Богорського, від невдалого чабана на кухню до Енгельгарда і далі через Вільно, Варшаву, Петербург аж до пам’ятного року 1838 – життя Шевченка було пекельною метушнею. Але й на волі 24-літній маляр не знає спокою. Трагічна його душа дослівно роздирається поміж невсипущою працею на полі самоосвіти, яка тоді Шевченка цілковито поглинула, і гіркою свідомістю, що там, у рідній країні, лишилися в ярмі родичі, земляки й ціла Україна. В такій ситуації Шевченко гарячково накидається на книжки і надолужує свою освіту на полі математики, фізики, зоології, природознавства, географії, літератури і т. д. Праця над самоудосконаленням іде у всіх напрямках від Академії мистецтв через археографічну комісію аж до Кирило-Мефодіївського братства. Великий удар завдає Шевченкові наглий арешт і висилка в Петропавлівську цитаделю, а потім заслання і позбавлення всіх прав вільної людини. Чи се не характеричне, що Шевченко, який щойно розпочав творче життя, приймає присуд спокійно? А вже в цілій яскравості виявляється вдача Шевченка на засланні, в Орській твердині, в степах за Аральським морем і в Новопетровському форті, серед російських військових посіпак” [3, с. 352].

У статті Кушніренко неодноразово наводить цитати зі щоденника Шевченка, які, на думку автора, важливі для пізнання характеру Кобзаря. На переконання вірменської дослідниці Марієтти Шагінян, “«Щоденник» Шевченка – одна з найвеличніших, монументальних книг світової літератури за своєю глибокою, правдивою і чистою людяністю” [27, с. 68]. Так, 11 липня 1857 року, очікуючи остаточного дозволу на виїзд з неволі, Шевченко пише: “Краще удар обухом, ніж тупа дерев’яна пилка дождання...”

Дослідження, здійснене Сергієм Кушніренко, належить до унікальних студій ще й тому, що автор переконливо доводить – феномен творчості неможливо збагнути без оцінки психології творчої особистості: “Нинішня шевченкологія робить великі здобутки і якщо застатком діячам сієї ділянки знання вдасться похвалитися цілим рядом цінностей, то не менше важна з них справа Шевченкової вдачі” [3, с. 351].

Перші спроби інтерпретації психології творчості Тараса Шевченка належать Іванові Франку, який для аналізу Шевченкового слова використав популярну на той час асоціативну експериментальну психологію. Натомість Степан Балея у працях 1916 і 1925 років послуговувався вже класичним психоаналізом Зигмунда Фрейда, віднайшовши, таким чином, у творчості Шевченка чотири основні мотиви: ендиміонський, фемінізм, містицизм і мотив трійці. Крізь юнгеніанську концепцію колективного несвідомого “пропустив” Шевченкову спадщину Микола Шлемкевич [28]. Сам же Сергій Кушніренко апелює до Ернста Кречмера (1888–1964) – німецького психіатра і психолога, творця типології темпераментів на

основі особливостей статури. У 1929 році Кречмер опублікував книжку “Геніальні люди”, присвячену дослідженню проблеми геніальності, законам виникнення геніальності, особливостей внутрішнього психологічного устрою генія. Ернста Кречмера цікавлять як особливості генія, які виокремлюють його із загальної маси, так і ті особливості, що роблять генія типовим представником загальнолюдських форм особистості [29, с. 207]. Піддаючи аналізу методологію Кречмера, Сергій Кушніренко зауважує: “Як пара повстає з огню і води, так наймогутніші сили людської душі родяться з колотнеч стихій, з непримиримих контрастів, нагромаджених в грудях тої самої людини. Ся увага Е. Кречмера в *Геніальних людях* може відноситись і до Шевченка. Підложжам могутності його характеру являються великі противенства, серед яких ріс геній...” [3, с. 351].

Цими роздумами Кушніренко здійснює внесок і в до сьогодні доволі локальну галузь психологічних спостережень над творчістю Шевченка.

Людська гідність Шевченка страждала не тільки тому, що він, кріпак, став вільним, а родина і народ його залишилися кріпаками, і сам він схожий на білу ворону в середовищі чорного поміщицького гайвороння. Гідність Шевченка страждає і від натиску на нього всіх, хто бажає ним керувати, хто нав’язує йому свою волю, свої повчання, свої захоплення. Шевченко – син народу, і у нього тверезий розум; в атмосфері, куди він потрапив, не вистачає тверезості, він це гостро відчуває – спочатку без критики, потім з гнівною критикою. Звідси його знамените гостро викривальне “Послання”. Тяжко уявити собі більш розумне і тверезе розуміння багатьох показних, вигаданих речей у політиці, ніж це послання, писане тридцятирічним поетом, значною мірою самоуком, який відточив свій здоровий селянський розум через книжки, через спілкування з передовими, освіченими людьми, з середовищем Петербурзької академії художеств [27, с. 57].

Інтерпретація Кушніренко творчого доробку Шевченка здійснена в контексті кардинальних проблем його часу – “креслючи очайдушних лицарів і виводжуючи вогнисту лінію минулого через *Тарасову ніч*, *Івана Підкову*, *До Основ’яненка*, *Гайдамаків* – аж до потрясаючого *Послання*, щоб вдарити бичем по спині безхребетних земляків, які ... по свіжій ще Переяславській угоді, юрбою подались, прошені й непрошені на службу Москві. Наскільки змістовний і важний був протест Шевченка в *Посланні* проти винародовлення творчих сил, відчуваємо тільки сьогодні, коли наші квітки з чужих огородів починають нам разити в очі своєю сліпучістю...” [3, с. 352], – що актуалізує шевченкознавчі студії Сергія Кушніренка, який у двадцятип’ятирічному віці дуже тонко зрозумів становище молодого Шевченка у тогочасному суспільстві.

“І хто знає, чи зміг би Шевченко надати своєму народові ту силу і той розмах,.. коли б не терни й колоди на твердому шляху невеселого життя поета?” – підсумовує свої студії Кушніренко. “Се ж він вдмухнув у наші душі ненаситну жадобу бути вільними і бути сильними. Се він, звеличуючи українське минуле, кликав до зриву, він бубнив у козацькі литаври, переконуючи духових паралітиків, що інстинкт батьківщини се єдиний інстинкт в суспільствах – несплямлений” [3, с. 354].

Немає ж другої України, немає другого Дніпра!

Слова Сергія Кушніренка, що наше визволення настане-таки з хвилиною цілковитого осягнення науки великого письменника, чий погляд проникав далеко в перспективу майбутніх століть, викликав з небуття минуле, інтегруючи його в майбутній час, пізнання духовної мудрості Шевченка, “в якій тяжким символом стоїть той самий обух” [3, с. 354], виявилися пророчими, бо справді:

*Щоб збудить
Химерну волю, треба миром,
Громадою обух сталить,
Та й заходиться вже будить,
А то проспить собі небога,
До суду Божого страшного!*

Отже, підсумовуючи внесок Кушніренка у шевченкознавчі студії, цілком погодимося з оцінкою, наданою Дмитром Донцовим у розвідці “Шевченко і «Квадрига Вісника» Львівського” [20, с. 41].

Тему статті автор на початку чітко означив сам: квадрига “принесла ігнорований і досі драгоманівськими критиками світогляд – дух і містичний патос поезії Шевченка. Останнє і є темою цієї статті” [11, с. 589]. Він зауважує: “Вибираючи відірвані від цілості фрази з Шевченка, з нього роблять то атеїста, то комуніста, ворога козацтва або приятеля Москви й однодумця Драгоманова, чи противника Сковороди” [11, с. 589]. Поети квадриги підхопили і понесли у майбутнє “засвічений Шевченком смолоскип «вогню святого», яким прагнув запалити серця сучасників і нащадків... Був це вогонь, з якого мала народитися нова душа і новий дух нової України, нова людина на оновленій Землі” [11, с. 590]. Слідом за Шевченком ці співці дають відповідь на “тривожні питання нашої страшної доби: Що, Хто і Як має оновити нашу «осквернену землю». Ці поети стануть, на думку Донцова, вічними, бо, як і Шевченко, «черпали своє віще слово з наших вічних прадавніх традицій історичних, нашого славного минулого» [11, с. 597], що і засвідчує факт повернення в історію української літератури ХХ століття постаті Сергія Кушніренка.

Література

1. Наєнко М. Інтим письменницької праці / М. Наєнко. — К., 2003.
2. Наєнко М. Шевченко і сучасні інтерпретації його творчості : матер. тридцять четвертої наук. шевченківської конф. У 2-х кн. / М. Наєнко — Черкаси, 2003. — Кн.2.
3. Кушніренко С. Шевченко й ми (Думки і зауваги до характеристики) / С. Кушніренко // Вістник. — 1938. — Т. 2. — Кн. 5.
4. Цюриць С. “Я від трьох літ поет” / С. Цюриць // Волинська газета. — 2013. — № 52. — 26 грудня.
5. Глодя К. “Яка це горда, шляхетна і вперта вдача!” До століття від дня народження поета Сергія Кушніренка (1913-1984 рр.) / К. Глодя // Вісті Рівненщини. — 2013. — № 46. — 15 листопада.
6. Теліга О. Листи. Спогади / упоряд. Надія Миронець. — 2-ге вид., випр. — К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2004.
7. Кушніренко С. Пружинь / С. Кушніренко. — Львів, 1938.
8. Теліга О. О краю мій... : твори, документи, біографічний нарис / О. Теліга. — 2-ге вид., випр. і доп. — К. : Вид-во ім. О. Теліги, 2006.
9. Глодя К. І двічі можна вмерти / К. Глодя // Голос України. — 2013. — № 211. — 9 листопада.
10. Л. Б. Буревістя в українській поезії // Краківські вісті. — 1942. — Ч. 9 (4561). — 18-19 січня.
11. Донцов Д. Шевченко і “Квадрига Вісника” Львівського // Літературна есеїстика / Дмитро Донцов. — Дрогобич : Відродження, 2010.
12. Жулинський М. Жила з Богом у душі / М. Жулинський // День. — 2011. — № 1. — 11 січня.
13. Ключок Г. Поезія Тараса Шевченка. Сучасна інтерпретація / Г. Ключок. — К., 1998.
14. Гриценко О. Духовний батько нації (Тарас Шевченко) / О. Гриценко // Герої та знаменитості в українській культурі. — К. : УЦКД, 1999.
15. Павличко С. Теорія літератури / С. Павличко. — К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2002.
16. Стебельський Б. Передмова // Енджеєвич Є. Українські ночі, або Родовід генія : Біографічний роман про Шевченка; пер. з польської мови Є. Рослицького. — Рівне : ПП ДМ, 2012.
17. Ковалів Ю. Наближення до іманентного прочитання естетичних концепцій Шевченка / Ю. Ковалів // Тарас Шевченко і європейська культура : зб. праць міжнародної тридцять третьої наукової шевченківської конференції 20–22 квітня 1999 року. — К. — Черкаси, 2000.
18. Павличко С. Моделі Шевченкознавства в радянській і нерадянській науці / С. Павличко // Світи Шевченка. Збірник статей до 175-річчя від дня народження поета. Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Нью-Йорк, 1991.
19. Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість / І. Дзюба. — Київ : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2006.
20. Донцов Д. Шевченко і “Квадрига Вісника” Львівського / Д. Донцов // Альманах “Гомону України”. — Торонто, 1964.
21. Маланюк Є. Від Кобзаря до нації / Є. Маланюк // Книга спостережень. — К., 1993.
22. Квіт С. Література вогняних меж в есеїстиці Дмитра Донцова / С. Квіт // Літературна есеїстика / Дмитро Донцов. — Дрогобич : Відродження, 2010.
23. Донцов Д. Незримі скрижалі Кобзаря (Містика лицарства Запорозького) / Д. Донцов. — Торонто : Гомін України, 1961.
24. Донцов Д. Незримі скрижалі Кобзаря (Містика лицарства Запорозького). — Київ : Українська видавнича спілка імені Юрія Липи, 2009.
25. Поліщук Я. В орбіті Кобзарєвого слова / Я. Поліщук // Шевченкові верстви : твори літераторів, краєзнавців та митців Рівненщини, присвячені Великому Кобзареві. — Рівне, 1996.
26. Пахльовська О. Тарас Шевченко – письменник ХХІ століття / О. Пахльовська // День. — 2013. — № 87. — 24 травня.
27. Шагінян М. Тарас Шевченко : монографія; пер. з рос. мови В. Іванисенка / М. Шагінян. — Рівне : ПП ДМ, 2013.
28. Творча постать Тараса Шевченка : традиції дослідження і сучасне прочитання [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://science.univ.kiev.ua/news/official/694/>.
29. Загублений талант : Сергій Кушніренко : твори, листи, документи / упорядкув., переднє слово, біогр. нарис, прим. Надія Миронець. — Дрогобич : Коло, 2013.

The publicism of Serhij Kushnirenko is first analysed in the research, in particular, article of “Shevchenko and we. (Ideas and remarks to description)”. The specific of interpretation of personality and creation of Taras Shevchenko is determined.

Key words: article, Serhij Kushnirenko, “Prague school”, western shevchenkoznnavstvo, creation of Taras Shevchenko.